

rem, si adhuc exstet, seu id, in quo ex ipsa factus est ditior; si non amplius exstet, et si, durante sua bona fide, eam totaliter consumpsit, nec ex ipsa factus sit ullo modo ditior, ad nihil omnino restituendum tenetur, ut docet communis doctorum.

(92. Item si possessor bonæ fidei etiam a tempore, quo cognovit rem esse alienam aliquanto tempore ob inopiam v. gr. vel impotentiam, non fuit in ulla culpa seu culpabili mora restituendi, et alio tempore fuit in culpa seu culpabili mora restituendi, in tali casu tenebitur solum ad restituendum interesse correspondens illi tempori, quo fuit in culpa; non tamen ad restituendum interesse correspondens illi tempori, quo non fuit in ulla culpa. *Communis*.

(93. Restitutio debitorum ex contractu, facienda est statim *moraliter*, postquam impletum est tempus inter contrahentes præfixum seu conventum. *Communis*; et ratio est quia, ut expresse dicitur in cap. *Contractus* 85, De regul. juris in 6: « Contractus ex conventionem legem accipere dignoscuntur, » adeoque, si inter contrahentes sit tempus præfixum seu conventum, omnino servandum est, quantum sine notabili incommodo fieri potest, idque etiamsi creditor non admoneat debitorem, cum dies præfixa interpellat pro homine, ut expresse habetur in cap. *Potuit* 4, De locato et conducto, ibi: « Non obstante quod ei, ut canonem solveret, non exstet nuntiatum, cum in hoc casu dies statuta pro domino interpellat; » et concordat l. *Magnum* 12, cod. *De contrahenda emptione*.

(94. Hinc debitor ex contractu, si tempore præfixo elapso, sine ulla legitima causa excusante sit in mora mortaliter culpabili restituendi seu solvendi, et peccat mortaliter et tenetur restituere etiam omne interesse lucri cessantis et damni emergentis ipsi creditori ex tali culpabili mora solvendi. *Communis*. Et ratio est quia tunc debitor illa sua culpabili mora injustum damnum causat creditori; est enim causa, quod patiat illud grave interesse lucri cessantis et damni emergentis, quia, qui causam damni dat, damnum dedisse videtur, cap. *Si culpa* 9, De injuriis et damno dato, l. *Qui occidit* 30, § 3, ff. *ad legem Aquiliam*, adeoque si sine legitima causa excusante, ex sua mora mortaliter culpabili restituendi seu solvendi, grave damnum lucri cessantis et damni emergentis inferat creditori, et graviter peccat, et graviter tenetur ad totius dicti damni restitutionem.

(95. Quilibet debitor, sive ex delicto, sive ex re accepta, sive ex contractu potens commode solvere simul totum debitum, non satisfacit suæ obligationi restituendo successive per partes. *Communis* per textum in l. *Tutor* 41, § *Lucius*, ff. *De usuris*, l. *Plane* 3, ff. *Familie erciscundæ*. Et ratio est quia debitor in tali casu detinet alienum rationabiliter invito domino, adeoque si commode possit totum simul restituere debitum, et sine saltem rationabiliter præsumpto consensu creditoris restituat solum

successive per partes, peccat contra justitiam graviter vel leviter, prout gravis, vel levis est materia et mora solvendi.

(96. Debitor habens animum continuatum non restituendi, cum commode potest, manet in continuo peccato mortali, si materia restituenda sit gravis. *Communis*, per text. in c. *Si res aliena* 1, caus. 14, quæst. 6, ubi ex verbis S. Augustini sic præcise habetur: « Si res aliena, propter quam peccatum est, reddi possit, et non redditur, penitentia non admittitur, sed simulatur. Si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, si ut dixi restitui potest. » Et concordat cap. *Cum tu* 5, De usuris, ibi: « Cum juxta verbum beati Augustini non remittatur peccatum, nisi restituatur ablatum, » et cap. *Peccatum* 4, De regul. juris in 6, ibi: « Peccatum non dimittitur, nisi restituatur ablatum. »

(97. Imo in hoc voluntario animo non restituendi continuato per longum tempus, seu in hac voluntaria injusta detentione rei alienæ tot committuntur peccata numero distincta, quoties animus, seu voluntas, vel propositum non restituendi formaliter vel virtualiter interrumpitur, aut reassumitur. *Communis*. Vide dicta sub verb. *PECCATUM*, a num. 29 ad 34, ubi de distinctione numerica peccatorum.

(98. Debitor, qui non vult quam primum commode poterit, restitutionem facere, seu vult solum illam facere per partes, cum possit commode restituere totum simul, seclusa justa causa excusante, non potest a confessario absolvi. *Communis*; et ratio est quia ipse non habet firmum et absolutum propositum evitandi grave peccatum, quale est, ut supra diximus, non restituere statim *moraliter* cum primum commode potest, aut restituere solum per partes, cum commode potest totum simul, adeoque seclusa justa causa excusante, talis debitor non potest absolvi.

(99. Ad absolutionem tamen conferendam non prærequiritur restitutio realis, seu externa et executiva, sed sufficit restitutio mentalis seu interna, id est firmum propositum restituendi cum primum commode poterit. Aliqua enim justa interveniente causa differendi restitutionem, potest debitor interim absolvi cum solo dicto firmo proposito illam faciendi in proximum. *Communis*.

(100. Debitor autem, qui bis, vel ter, aut pluries in aliis confessionibus jussus restituere, non restituit, cum facile et commode potuisset, regulariter non est absolvendus, nisi prius re ipsa restitutionem fecerit. *Communis*; et ratio est quia talis debitor est in voluntario proximo periculo iterum culpabiliter omittendi debitam restitutionem, sicque noviter peccandi, adeoque sicut concubinarius, qui sæpius jussus concubinam ejicere, semper promisit et nunquam ejecit, nequit, nisi vere prius ejiciat, absolvi; ita debitor, qui sæpius jussus restituere, semper promisit, et nunquam restituit, nequit absolvi, nisi prius vere et reali-

ter restituat, si commode possit. (101. Si autem ex nova superveniente causa seu circumstantia non posset pro tunc restituere sine maximo suo incommodo, posset, accedente vero et firmo proposito restituendi cum primum commode poterit, iterum absolvi, quamvis prius commode potuisset et non restituisset; in tali enim casu haberet justam causam differendi dictam restitutionem, quamvis prius graviter peccaverit non restituendo, quando commode potuit. *Communis*.

(102. Debitor, qui commode potest restitutionem facere in vita, et non vult restituere, nisi in articulo mortis, vel post mortem per suos hæredes, nec debet, nec potest a confessario absolvi. *Communis*. Et ratio est quia talis debitor est simpliciter indispositus ad absolutionem, cum semper sit in actuali continuo peccato, et impenitens, ut patet ex dictis supra num. 96, per jura ibi allata; semper enim est in actuali continua injusta detentione rei alienæ, cum ex dictis gravem habeat obligationem restituendi statim moraliter, cum primum commode poterit: tum quia moribundus, qui potest, salva fama, commode ipse per se restituere, et onus restitutionis vult suis relinquere hæredibus, ultra quam quod peccat graviter non restituendo statim moraliter, sicut graviter obligatur, exponit cum gravi injuria et damno creditorum dictam restitutionem periculo omissionis, cum ordinariæ hæredes sint ipso testatore negligentiores; adeoque cum gravis sit culpa non restituere statim moraliter cum primum commode potest, et etiam grave peccatum sit propriam gravem obligationem in alios transferre sine justa causa, maxime accedente gravi damno aliorum, uti in hoc casu, talis moribundus nequit tanquam indispositus absolvi, nisi ipse per se restituat, si commode, salva sua fama, id possit ante suam mortem. Si autem talis moribundus esset debitor, qui non posset ante suam mortem de per se restituere sine infamia, posset per testamentum aut codicillum tantum, quantum debet, suo creditori legare, aut per confessarium vel aliam probæ fidei personam modo secreto ad suam famam tuendam, debitam facere restitutionem. *Communis*.

ARTICULUS IV.

UBI, QUOMODO, ET QUO ORDINE FACIENDA SIT RESTITUTIO?

SUMMARIUM.

1. Restitutio ex delicto facienda est in loco domini seu creditoris, ubi scilicet is rem suam haberet, si injuste ablata, vel detenta non fuisset, ad n. 8. — 9. Restitutio ex re accepta facienda est in loco, ubi cognoscitur esse aliena. — 10. Et si transferenda sit res ad dominum rei absentem, debet transferri expensis domini. — 11. Possessor bonæ fidei, postquam intellexit rem esse alienam, debet ejusdem inquirere dominum, et eo adinvento, seu cognito, ab ipso per epistolam exquirere, quid de re sua fieri velit, et circa eam facere, prout sibi responsum fuerit; alias si id negligat, tenebitur deliniceps restituere propriis expensis, ad n. 12. —

13. Debitor ex contractu restitui, aut solvi debent in loco, de quo expresse, vel tacite conventum est inter contrahentes: alia ad rem ad n. 18. — 19. Restitutio ex delicto occulto facienda est occulte, et per tertiam fidem et secretam personam, et signanter per confessarium, ad evitandam propriam infamiam: cum aliis notandis ad n. 28. — 29. In ordine restitutionis ceteris paribus debitor certa præferenda sunt incertis. Alia de ordine restitutionis ad n. 73.

(1. Restitutio ex delicto seu ratione injustæ acceptionis, detentionis vel damnificationis facienda est in loco, in quo dominus, seu creditor rem suam haberet, si ei injuste ablata, detenta vel destructa non fuisset. *Communis*; et ratio est quia obligatus ex delicto rem domino seu creditori restituere, tenetur illa restituere, ut dominum seu creditorem servet omnino indemnem; cum justum non sit, ut quis innocens ex alterius culpa sentiat damnum et pœnam, c. *Cognoscens* 2, De constitutionibus, ibi: « Rem, quæ culpa caret, in damnum vocari non convenit, » cap. *Non debet* 22, De regul. juris in 6, ibi: « Non debet aliquis alterius odio prægravari; » atqui dominus seu creditor non servatur omnino indemnis, nisi debitor ex delicto faciat ei restitutionem in loco, in quo rem suam haberet, si injuste ablata, detenta vel destructa non fuisset, quandoquidem teneretur pati damnum translationis cum expensis et incommodis ad ipsam necessariis, ergo, etc.

(2. Hinc, ut dominus seu creditor servetur omnino indemnis, restitutio in tali loco facienda est expensis ipsius debitoris, sive ad alium locum migraverit ipse debitor sive creditor, si rem suam secum asportasset. *Communis*; et ratio est, quia qui obligatur ad finem, obligatur etiam ad media, sicuti, concessio fine, etiam media, quibus ad eum pervenitur, concessa intelliguntur, cap. *Prætere* 5, et c. *Suspicionis* 39, De officio delegati; et l. *Cui jurisdictio* 2, ff. *De jurisdictione*; unde cum debitor ex delicto teneatur res restituere in loco, in quo creditor fuisset eam habiturus seu translaturus, tenetur etiam ad talem locum rem mittere propriis expensis, cum tales expensæ sint medium per se necessarium in talem finem.

(3. An autem, si dominus fuisset rem illam alio transportaturus, possit iniquus debitor detrahere expensas, quas dominus debuisset facere in tali rei suæ transportatione; et sic detrahendo tantum v. gr. retinere de bonis domini, quantum ad ea transferenda necesse fuisset? Variant doctores. Affirmant Sporer, *loc. cit.*, tr. 4, c. 3, sect. 4, n. 156; Henno, *loc. cit.*, tract. 1, qu. 3, conclus. 2; Bonacina cum aliis, quos tacito nomine citat disp. 1, *De restitut.*, q. 5, n. 8, quibus favere videntur Vasquez, c. 10, *De restitut.*, dub. 1, n. 19; Dicast., *De restit.*, d. 11, n. 104, et alii, quia, dicunt ipsi, debitor iniquus solummodo tenetur servare dominum indemnem; adeoque in restituendo potest detrahere ex bonis domini expensas, quas ipse dominus facere debuisset.

set in transportatione ipsorum, cum sic adhuc servaretur indemnitas, ex quo adhuc tantum recipiat, quantum haberet, si injuriam passus non fuisset; non enim debet dominus ex tali restitutione lucrum reportare; Rebelius autem, *De restit.*, par. 1, lib. II, qu. 13, sect. 2, n. 8, et alii negant posse iniquum debitorem tales expensas detraxere ex bonis domini seu creditoris, quia non debet iniquus debitor ex suo delicto lucrum reportare, per text. in cap. *Intelleximus* 7, De judiciis, ibi: « Ne videatur de sua malitia commodum reportare; » l. *Non fraudantur* 134, ff. *De regul. juris*, § 1, ibi: « Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest. »

(4. Circa quantas expensas facere debeat debitor ex delicto pro restituenda re aliena in loco, in quo creditor seu dominus illam haberet, si injuste ablata, detenta vel destructa non fuisset? tres sunt doctorum sententiae. Prima rigidior sententia docet, quod debitor rem alienam restituere cum quantiscunque suis expensis, etiam valde superantibus valorem rei restituendae et transmittendae. Sic tenet Cajetanus, Navarr., Medina, Armilla, et alii apud La Croix, *loc. cit.*, num. 365, et apud Lugo, disp. 26, sect. 8, num. 184, quia, dicunt ipsi, dominus seu creditor habet jus ad rem suam, nec justum est ut propter alterius delictum careat ipse sua re; debitor autem debet malitiam suam imputare, quod sine tantis expensis, et excessivo damno nequeat restituere.

(5. Secunda benignior sententia defendit debitorem ex delicto non teneri ad restituendum immediate domino seu creditori, si longe majores sint necessario faciendae expensae, quam valeat res restituenda; at in tali casu si res sit alicujus momenti, posse differre restitutionem quousque superest spes commodioris occasionis ad restituendum; ablata autem omni spe commodae occasionis restituendi domino, rem esse restituendam ejus proximis consanguineis vel haeredibus, et in horum defectum pauperibus. Sic S. Thomas (164), 2-2, q. 62, art. 5 ad 3; Scotus, in 4, dist. 15, qu. 2, art. 4, *loc. cit.*, num. 162, cum aliis ibi citatis, et plurimi alii, quos congerunt et sequuntur Molina, disp. 742; Layman, lib. III, *De justitia*, tract. 2, cap. 10, *De restitut.*, num. 4; Lessius, lib. II, cap. 6, dub. 8; Bonacina, disp. 2, *De restitut.*, qu. 5; Vasquez, *De restitut.*, cap. 10, dub. 1, num. 27; Tamburin., lib. VIII, tract. 4, cap. 2, § 8, num. 4, et alii, quibus et nos subscribimus; et ratio est quia justitia non adversatur charitati, nec rectae rationi, cum charitas sit finis omnium virtu-

(164) S. Thomas, *loc. cit.*, haec tantum: « Si ille, cui debet fieri restitutio, sit omnino ignotus, debet homo restituere secundum quod potest, scilicet dando in elemosynas pro salute ipsius, sive sit mortuus, sive sit vivus: praemissa tamen diligenti inquisitione de persona ejus, cui sit restitutio faciendae. Si vero sit mortuus ille, cui est restitutio

tum, et recta ratio omnem virtutem dirigat: atqui charitas, et recta ratio dicta quod dominus seu creditor non debeat, nec possit rationabiliter velle restitutionem sibi fieri cum tanto longe majori et intolerabili damno debitoris, scilicet per expensas in triplo, quadruplo, quintuplo et amplius excedentes ipsum debitum: quis enim rectae rationis dicat justitiam ex se obligare, ut qui unum aureum furatus est, nec potest illud ad dominum mittere, nisi decem, viginti et triginta millia aureorum expendat, adhuc debeat haec omnia expendere, nisi dominus liberaliter consentiat, quod alio modo restituat, dando proximis ejus consanguineis vel haeredibus, et in horum defectum pauperibus? adeoque, etc. (6. Si tamen expensae necessariae pro faciendae restitutione sint tantum simul majus damnum, quam summa restituenda, tunc debitor ex delicto tenetur cum talibus expensis restituere: unde qui furatus est v. g. centum florenos, tenetur ipsos restituere, quamvis pro ipsis restituendis et transmittendis ad dominum deberet expendere alios centum florenos e suis, quia aequum est ut ille potius, qui injuriam fecit, quam ut innocens patiatur damnum aequale centum florenorum. Sic Vasquez, Lugo, Illung cum La Croix, *loc. cit.*, n. 368; Spore, *loc. cit.*, n. 161, ubi concludit certum esse apud omnes, quod si debitor ex delicto in expensis faciendis, pro restitutione rei alienae patiatur solum damnum aequale, vel quasi aequale, aut aliquando majus, quam patiatur dominus ex carentia rei suae, sine dubio adhuc obligatur ad restituendum.

(7. Tertia sententia media est, et docet quod, quando, omnibus consideratis, debitoris damnum in expensis faciendis superat solum in duplo damnum creditoris, tunc adhuc tenetur debitor ex delicto restituere domino seu creditori immediate. Sic Lugo, *loc. cit.*, disp. 20, sect. 8, n. 190; La Croix, *loc. cit.*, n. 368, et alii, quae sententia, ut dicit Sporer, *loc. cit.*, n. 160, est speculative omnino probabilis, quia, dicunt ipsi, cum debitor sit nocens et creditor innocens, duplo major est ratio, ut patiatur nocens debitor, quam innocens creditor; adeoque, ne patiatur creditor innocens, non solum debet nocens debitor pati in expensis necessariis pro restitutione faciendae damnum aequale, sed etiam duplo majus, si tantum sit necessarium pro restitutione faciendae immediate ipsi creditori innocenti.

(8. Pro definienda tamen quantitate damni tam creditoris innocentis quam debitoris nocentis seu injusti, non est attendendum damnum utriusque absolute materialiter et

facienda, debet restitui haeredi ejus, qui computatur quasi una persona cum ipso. Si vero ille sit multum distans, debet ipsi transmitti, quod ei debetur, et praecipue si sit res magni valoris, et possit commode transmitti; alioquin debet in aliquo loco tuto deponi, ut pro eo conservetur, et domino significari.

arithmeticæ, computando scilicet expensas faciendas cum ipso debitor, ut si aliter restitutio fieri non possit, tantum debitor teneatur expendere, quantum est debitum, v. g. mille expendere, ut restituat mille debita ex delicto, sed solum formaliter et comparative, attendendo scilicet ad damnum utriusque secuturum, si restitutio fiat, vel non fiat ex circumstantiis personarum magis, vel minus divitum, aut egenorum: fieri enim potest, ut damnum mille florenorum respectu debitoris pauperis sit longe majus quam damnum mille florenorum respectu creditoris divitis, et vice versa, eo quod unus per damnum, seu jacturam florenorum mille sit conjiciendus in miseriorem statum, quam alter per damnum, seu jacturam florenorum decem millium: unde si creditor sit dives, debitor autem sit pauper, non tenetur debitor pauper restituere immediate ipsi creditori diviti, quamvis multo minores expensas facere debeat, quam debitum valeat, cum expensae verbi gr. centum florenorum sint majus damnum debitori pauperi quam creditori diviti damnum, seu jactura totius debiti, verbi gr. mille florenorum. Econtra autem si creditor sit pauper, debitor vero sit dives, debitor dives tenetur restituere immediate ipsi creditori pauperi, quamvis multo majores expensas facere debeat, quam debitum valeat, cum expensae v. g. mille florenorum sint minus damnum debitori diviti quam creditori pauperi jactura sui crediti solum centum florenorum. Quod est valde in similibus observandum, ut recte observant Lugo, *loc. cit.*, disp. 20, num. 188; Illung, tom. III, d. 4, num. 223; La Croix, *loc. cit.*, num. 373; Sporer, *loc. cit.*, num. 163, et alii.

(9. Restitutio ex re accepta debet fieri in loco, ubi cognoscitur esse aliena; et si transferenda sit res ad dominum rei absentem, debet transferri expensis ipsius domini. *Communis* quoad utramque partem; et ratio primae partis est, quia nec jus civile, nec canonicum ullam aliam obligationem imponit possessori bonae fidei, quam restitutionem rei bona fide possessae, ubi cognoscit esse alienam, adeoque suae obligationi satisfacit, si eam restituat in loco, ubi cognoscitur esse aliena.

(10. Ratio autem secundae partis est, quia possessor bonae fidei debet restituere solum tantum, quantum ex re aliena possidet, ne sine culpa cogatur subire poenam contra expressum textum in cap. *Cognoscentes* 2, De constitutionibus, ibi: « Rem, quae culpa caret, in damnum vocari non convenit; » cogatur autem plus restituere quam bona fide possideat, et sine culpa subire poenam, si teneretur rem hactenus bona fide possessam suis expensis mittere ad cognitum dominum. Tum quia possessor bonae fidei deducere potest expensas, quas fecit pro rei conservatione. L. *Si quis* 2, ff. *De negotiis gestis*, l. *Si quis possessor* 31, § 2 et 3, ff. *De hereditatis petitione*, cum similibus, ergo, et illas quas fecit pro ejusdem restitutione

(11. Possessor autem bonae fidei, postquam intellexit rem esse alienam, debet ejusdem inquirere dominum, et, eo cognito, ab ipso per epistolam, vel nuntium exquirere quid de re sua fieri velit. Quod si inquirere dominum negligat, aut, eo cognito, incipiat esse in mora culpabili restituendi, tunc cum eo ipso incipiat esse possessor malae fidei, adeoque debitor ex delicto, tanquam debitor ex delicto tenebitur deinceps rem domino restituere propriis expensis. *Communis*.

(12. Si facta debita et sufficienti inquisitione pro inveniendō domino, non inveniatur, vel ita distans inveniatur, ut conveniri non possit, aut res ad ipsum transferri non possit sine aequali vel majori sumptu, quam ipsa valeat, tunc si supersit adhuc aliqua spes ipsum inveniendi et conveniendi, et res sit notabilis momenti, debet ipsa res eo usque servari in se, vel si servari non possit in se, saltem in suo pretio, donec affulgeat spes dominum ipsam rem, seu ejus pretium aliquando obtenturum; si autem nulla talis supersit spes, aut res sit parvi momenti, debet dari ejus proximis consanguineis, et in horum defectum pauperibus, et probabiliter poterit etiam sibi retinere ipsemet possessor bonae fidei, seu dare suis consanguineis, si vere pauperes sint, cum in tali casu sit discurrendum de ipsa re, tanquam de re incerta, et ignoti domini, juxta dicta articulo antecedenti, a num. 51 ad 55.

(13. Debita ex contractu restitui aut solvi debent in loco, de quo expresse vel tacite conventum est inter contrahentes. *Communis*, per text. in cap. *Contractus* 85, De regul. juris in 6, ibi: « Contractus ex conventionem legem accipere dignoscuntur; » et concordat l. *Contractus* 23, ff. *De regul. jur.*, et l. *Alio loco* 1, et l. *Is qui certo loco* 9, ff. *De eo quod certo loco dari oportet*, cum similibus.

(14. Si de loco restitutionis vel solutionis nihil sit expressum in contractu a contrahentibus, tunc solutio seu restitutio faciendae est in loco, ubi secundum praxim et consuetudinem regionis solet fieri restitutio seu solutio pro aliis similibus contractibus, quia talis censetur esse tacita conventio inter partes contrahentes. *Communis*, arg. cap. *Cum tanto* 11, De consuetudine, l. *Præses* 1, l. *Consuetudinis* 2, cod. *Quæ sit longa consuetudo*.

(15. Debita ex contractu oneroso sive transferente rei dominium, ut in emptione, mutuo, censu, et hujusmodi, in quibus non eadem res, sed pro una re accepta, altera reddi debet; sive non transferente rei dominium, ut in deposito, commodato, locato, et hujusmodi, in quibus eadem res accepta reddi debet, generaliter loquendo, nisi aliter inter partes sit conventum, restituenda sunt in loco, ubi res tradita et accepta est. *Communis*. Et ratio est, quia attenda contractus justitia, ac contrahentium voluntate, non potest assignari convenientior locus, quam locus in quo factus est contractus; si

enim alium locum contrahentes intendissent, procul dubio id in contractu apposissent; arg. c. *Inter corporalia* 2, De transl. episcop., § *Sed neque istud*; c. *Ad audientiam* 12, De decimis; c. *Quia circa* 22, De privilegiis.

(16. Debita ex contractu gratuito, v. g. donationis, institutionis testamentariae, legati, et hujusmodi restituenda seu solvenda sunt in loco, ubi erant res, quando fuerunt donatae vel relictae ex testamento, et id sumptibus donatarii; legatarii, et hujusmodi; nisi aliud fuerit dispositum per donatorem, legantem vel testatorem. *Communis*; et ratio est, quia qui alicui rem gratis donat vel legat, non praesumitur, nec se, nec suum haereditatem velle ad quid amplius obligare, quam ad rem donatam vel legatam, adeoque nec ipsius haeres tenetur propriis expensis alio illam transmittere ad donatarium vel legatarium, sed tenetur ipse donatarius vel legatarius propriis expensis illam a loco, in quo fuit donata vel legata ad se transferre.

(17. Si pro restitutione facienda, sit res alio transportanda, id fieri debet expensis illius, in cujus gratiam, vel utilitatem potissimum initus est contractus; unde in contractu inuito in gratiam et utilitatem solius accipientis, ut in commodato, mutuo gratuito, et hujusmodi, translatio rei ad dominum debet fieri expensis commodatarii, mutuatarii, et hujusmodi; quia aequum non est, quod dominus subeat expensas pro praestando alteri beneficio: si enim dominus rem non commodasset, vel non mutuasset, illam secum transtulisset sine, vel cum paucis expensis; adeoque sine ulla sui expensa debet sibi restitui sua res in loco, ad quem se transtulit, deductis solum illis paucis expensis, si quas fecisset in ea transferenda. In contractu autem inuito in gratiam vel utilitatem solius dantis, ut in deposito translatio rei ad dominum debet fieri expensis ipsius domini, quia depositarius favorem ei praestando, non debet inde gravari et damnum pati ex suo praestito beneficio. *Comm.*

(18. Restitutio facienda est tali modo, quo res sufficienter perveniat ad manus domini seu creditoris. *Communis*. Quocumque enim modo res perveniat ad manus domini, adimpletur finis praecipuae restitutionis, et justitiae commutativae intendentis aequalitatem, ut scilicet dominus habeat tantum quantum habere debet; adeoque debitor satisfacit obligationi restituendi, si restituat tali modo, quo res perveniat ad manus domini seu creditoris, nihil referens an per se vel per alium restituat; arg. *Qui facit* 72, De regul. juris in 6, ibi: «Qui facit per alium, perinde est ac si faciat per se ipsum.»

(19. Restitutio ex delicto occulto facienda est occulte, et per tertiam fidelem et secretam personam et signanter per confessarium, ad evitandam propriam infamiam: *Communis*, cum S. Thom., 2-2, q. 62, art. 6, ad secundum, ubi expresse dicit, quod «homo, etsi non teneatur crimen suum

detegere hominibus, tenetur tamen crimen suum detegere Deo in confessione, et ita per sacerdotem, cui confitetur, potest restitutionem facere rei alienae;» et Scotus, in 4, dist. 15, qu. 2, n. 34, ubi sic habet: «Quando ablatio fuit occulta, tunc non tenetur ablator se prodere, nec per consequens per se ipsum restituere, sed per aliam personam secretam et fidelem, et expedit quod per confessarium, quia sibi est crimen detectum in confessione, et de ejus fidelitate, quod restituat, fidei suae commissum, satis debet credi.»

(20. Restitutio ex delicto publico seu manifesto, verbi gr. per rapinam et violentiam publicam facienda est nedum per redditionem accepti, sed etiam cum petitione veniae de tali publica injuria et offensa. Rosign., *De restit.* 11, praenot. 5, num. 5; Petrus a Navarra, lib. IV, cap. 5, num. 53, ubi etiam D. Thomam, 2-2, q. 66, art. 9; Glossam, et Raymundum, in *Summa Confess.*, lib. 1, tit. 5, q. 24, et Mercadium, cap. 3. Et ratio est, quia per rapinam et violentiam publicam non solum alicui infertur damnum in rebus, sed etiam ignominia quaedam in persona laesa, adeoque nedum fieri debet restitutio per redditionem accepti sed etiam per submissionem et petitionem veniae, restituendo honorem per illam ignominiam laesum: imo restitutio ex delicto publico est etiam facienda publice ad emendandum scandalum, et offensam aliorum ut contingit in publicis usurariis, qui licet non ex justitia, tenentur tamen ex charitate, et a confessario urgendi sunt ad faciendam restitutionem publice ad tollendum scandalum; si tamen ab ipsis jam esset facta restitutio secreta, non tenerentur iterum ad illam faciendam publice, sed solum ad reparandum publicum scandalum, ostendendo se jam restituisse. Rosignol., *loc. cit.*, num. 5; Bartholomaeus Medina, lib. 1, *Summa*, cap. 14, § 30; Sporer, *loc. cit.*, cap. 4, sect. 1, num. 3, et alii.

(21. Quicumque debitor, sive ex delicto injustae acceptionis, sive ex contractu transmittens debitum per personam a creditore delegatam seu designatam, liberatur ab onere ulterioris, seu iteratae restitutionis, quamvis illa tertia persona non restituerit, seu res quomodocumque perierit. *Communis*. Et ratio est, quia in tali casu res perit creditori et non debitori; eo enim ipso, quo debitor tradidit rem debitam personae missae et delegatae a creditore, transtulit totum dominium ejusdem rei in creditorem cum perinde sit, ac si tradidisset ipsimet creditori, ex quo persona missa, seu delegata eundem creditorem representet; adeoque quomodocumque post factam consignationem res illa pereat, creditori et non debitori perit, et consequenter liberatur debitor ab onere reiteratae restitutionis.

(22. Idem est dicendum in casu, quo debitor et creditor communi consensu statuerint aliquod signum ex pacto, quod per omnem personam exhibentem tale signum res debita sit mittenda; tunc enim si aliqua

persona alio tali signo falso exhibito rem sibi traditam non reddat domino, seu res quocumque modo sine culpa debitoris pereat, domino perit, quia vi pacti debitor consignando rem debitam personae tale signum conventum exhibenti, censetur consignare ipsimet creditori, adeoque liberatur ab onere ulterioris et reiteratae restitutionis. *Communis*.

(23. Quicumque debitor transmittens inconsulto domino seu creditore rem debitam per personam non satis fidelem seu per viam non satis tutam, si res ipsa aut a nuntio detineatur, aut in itinere a latronibus auferatur, tenetur ad iteratam restitutionem. *Communis*. Et ratio est, quia in tali casu res perit debitori et non creditori; cum enim ex culpa et imprudentia mittentis perierit inconsulto creditore, non debet inde creditor damnificari; arg. cap. *Cognoscentes* 1, De constitutionibus, ibi: «Rem, quae culpa caret, in damnum vocari non convenit.»

(24. Debitor ex contractu, seu re accepta transmittens inconsulto creditore rem debitam per personam fidelem habitam, si debitum sit determinatum in individuo, verbi gr. hoc vas argenteum, hic equus locatus vel commodatus, haec res deposita, et hujusmodi, et malitia illius personae fidelis habitae, vel quocumque casu ad dominum non perveniat aut pereat, tunc perit ipsi domino, seu creditori et non debitori. Unde debitor liberatur ab onere ulterioris et reiteratae restitutionis. *Communis*. Et ratio est, quia talis res ita in individuo debita, ut in deposito, commodato, locato et hujusmodi, spectat ad actuale dominium domini; omnis autem res, quae perit, domino suo perit, adeoque talis debitor sic transmittens dictam rem debitam liberatur ab onere ulterioris et reiteratae restitutionis, ut de commodato habetur expresse in l. *Argentum* 20, ff. *Commodati*, ibi: «Argentum commodatum, si tam idoneo servo meo tradidisset ad te perferendum, ut non debuere quis aestimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum non meum, detrimentum, erit, si id mali homines interceptissent.»

(25. Secus autem si debitum ex contractu vel re accepta, non sit determinatum in individuo, sed solum in specie, aut aequivalenti, ut si debitori fuerit mutuata pecunia, mutuatum triticum, venditum vinum, et hujusmodi; tunc enim si debitor inconsulto creditore transmittat tale debitum per personam etiam fidelissimam habitam, si ejus malitia, quocumque casu ad creditorem non perveniat aut pereat, perit debitori, et tenetur iterum restituere. *Communis*. Et ratio est, quia ubi non idem numero, seu in individuo, sed solum idem in genere aut specie reddendum est, ut fit in mutuo, emptione, et hujusmodi, rei transmissae dominium manet sub dominio debitoris tandiu quousque perveniat secure ad manus creditoris; adeoque si antequam perveniat ad manus ipsius creditoris pereat, perit ipsi debitori,

cum omnis res, quae perit, suo domino pereat, et consequenter talis debitor tenetur iterum restituere.

(26. Hinc ad plene percipiendum, quare, ubi restituendum est idem numero, seu in individuo, res transmissa pereat creditori, et ubi restituendum est solum idem in genere aut specie, res transmissa pereat debitori, pone quod debitor per personam fidelem habitam transmittat creditori equum commodatum, seu vas argenteum apud se depositum, et simul pecuniam ex mutuo, seu ex emptione debitam, si talis persona fidelis habita cum omnibus supradictis auferat, aut omnia in itinere perdat, tunc debitor tenetur solum ad iteratam restitutionem pecuniae, non autem ad iteratam restitutionem equi seu vasis argentei, quia pecuniae dominium erat adhuc apud ipsum debitorem, dominium autem equi, seu vasis argentei erat adhuc apud creditorem, cum in commodato, deposito, et hujusmodi restituendum sit idem numero, et ideo res commodata, deposita et hujusmodi remaneat semper sub dominio creditoris, et consequenter ipsi tanquam domino pereat, et econtra in mutuo, emptione et hujusmodi restituendum sit solum idem in genere aut specie, et ideo pecunia ex mutuo, seu ex emptione debita remaneat semper, donec secure reddatur sub dominio debitoris, et consequenter ipsi tanquam domino pereat.

(27. An autem debitor ex delicto, seu injusta acceptione teneatur iterum restituere, si res transmissa per personam fidelem habitam, uti per proprium confessarium, quocumque casu domino non reddatur aut pereat? Duae sunt contrariae sententiae. Prima affirmat talem debitorem iterum obligari ad reiteratam restitutionem, si res sit debita in individuo, et eadem numero, sive solum eadem in genere, aut specie, vel aequivalenti. Sic Molina, tom. III, disp. 754, n. 2, § *Quando per confessarium*; Lugo, tom. I, *De justitia*, disp. 21, sect. 3, a n. 59; Lessius, lib. II, cap. 16, dub. 6, n. 65; cum aliis ibi citatis, Henno, t. II, tract. 1, disp. 2, quaest. 3, conclus. 2; Navarr., Tolet., Rebell., Layman, Faber, Silv. citati, et secuti a Sporer, *loc. cit.*, c. 4, sect. 1, n. 15, ubi dicit esse communem contra paucos, Illsung, tom. IV, d. 3, n. 305; La Croix, lib. III, par. II, n. 364, ubi citat communem, et sic alii plures. Et ratio est, quia in tali debitor ex delicto adhuc remanet radix obligans ad restitutionem, nempe injusta acceptio, nec debitor debet damnum pati ob delictum debitoris, cum non debeat aliquis alterius odio praegravari, ut expresse statuitur in cap. *Non debet* 22, De regul. juris in 6, et rem, quae culpa caret, in damnum vocari non conveniat, ut praecise dicitur in cap. *Cognoscentes* 2, De constitutionibus, et peccata suos debeant tenere auctores, l. *Sancimus* 22, ff. *De penis*, cap. *Quaerit* 2, De his, quae fiunt a majori parte capituli. Tum quia, ut debitor ex delicto seu ex injusta acceptione debite restituat, debet po-